

Volha Yakimenka

Uniwersytet Opolski

RELIGIJNO-MORALNA SYTUACJA POLSKICH RODZIN NA BIAŁORUSI

Wstęp

Współczesna religijno-moralna mentalność polskich rodzin na Białorusi kształtowała się w ciągu stuleci i jest bardzo ściśle związana z dziejami chrześcijaństwa na tych ziemiach¹. Prześladowanie Kościoła i zwalczanie wiary katolickiej² oraz tradycyjna kultura ludowa³ i reżim ateistyczny⁴ wywarły mocny wpływ na współczesny stan życia religijno-moralnego Polaków na Białorusi⁵. Dodatkowo w dzisiejszych czasach doszło zgubne oddziaływanie na rodziny chrześcijańskie ideologii laickiej, hedonistycznego oraz konsumpcjonistycznego podejścia do życia⁶.

¹ Zob. В. Чаропка, *Імя ў летапісе*, Мінск 2003, *passim*; В. Чаропка, *Уладары Вялікага княства*, Мінск 2002, *passim*.

² Zob. L. Paluszkievicz-Horubała (red.), *Nasze Kościoły. Diecezja Mińska*, t. 1, cz. 2, Warszawa 2001, *passim*.

³ Zob. В. Бандарчык, Г. Курьлович, *Беларусы*. Сям'я, t. 5, Мінск 2001, *passim*.

⁴ Zob. A. Żłutka, *Drogowskazy Wielkiej Drogi, Próba krótkiego podsumowania historii Kościoła Katolickiego na Białorusi*, „Nasza Wiara” 2001, nr 1(14).

⁵ Por. O stanie Diecezji Pińskiej w Białorusi. Relacja pięcioletnia 2002–2008 (Ad Limina 2008), Pińsk 2009, *Archiwum Diecezjalne*, s. 6.

⁶ Zob. Епіскап Антоній Дем'янка, *Душпастварство сямей в Беларусі мінскі кастёл святых Сімеона і Елены*, 18 сентабря 2009 г., <http://catholic.by/2/home/news/belarus/61-other/8485-----html> [dostęp: 17.04.2016].

Zarys historycznych uwarunkowań rodzinnego życia religijnego

Dzieje chrześcijaństwa na ziemiach współczesnej Białorusi zaczęły się na przełomie IX–X wieku⁷. Od początku zarysowały się dwa jego ukierunkowania: zachodnie – łacińskie i wschodnie – bizantyjskie⁸. Po formalnym rozłamie Kościoła na Wschodni i Zachodni obcość między chrześcijanami zaczęła wzrastać⁹. Na przełomie XI–XII wieku część ziem współczesnej Białorusi książę ruski Włodzimierz Wielki podporządkował państwu kijowskiemu i wprowadził tu chrześcijaństwo według obrządku bizantyjskiego. Przyjęcie w 1386 roku chrztu przez Księcia Wielkiego Księstwa Litewskiego Jagiełłę, do którego należała większa część tych terenów, powstrzymało szerzenie się tu prawosławia. W rezultacie zawarcia unii z Polską na ziemiach współczesnej Białorusi wprowadzono chrześcijaństwo obrządku rzymskiego i katolicyzm stał się wyznaniem uprzywilejowanym¹⁰.

Następne stulecie cechował ilościowy i jakościowy rozwój Kościoła katolickiego. Na początku XVI wieku do mocarstwa zaczął przenikać protestantyzm i w ciągu kilkudziesięciu lat silnie

⁷ Zob. В. Чаропка, *Імя ў летапісе*, dz. cyt., s. 7–18; A. Żłutka, *Drogowskazy Wielkiej Drogi*, art. cyt.

⁸ Ten stan zróżnicowania wiaro-wyznaniowego Białorusinów trwa po dziś i w dużej mierze jest przyczyną wielu złożonych sytuacji małżeńsko-rodzinnych.

⁹ Zob. Рэлігія і царква на Беларусі, *Энцыклапедычны даведнік*, Мінск 2001, s. 237, 346–347.

¹⁰ Por. A. Grzywaczewska, *Kultura wsi poleskiej na przełomie XIX i XX wieku*, http://historia.urszulina.net/index.php?option=com_content&view=article&id=51&Itemid=65 [dostęp: 17.04.2016].

umocnił swe pozycje. Po Unii Lubelskiej i Brzeskiej duża część prawosławnych na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego włączyła się do Kościoła unickiego. W wyniku tego do 80% ludności zostało unitami, a jeszcze około 15% – katolikami. W 1773 roku Katarzyna II bez zgody Stolicy Apostolskiej powołała do istnienia Diecezję Białoruską. 10 lat później zostało utworzone Arcybiskupstwo Mohylewskie, któremu byli podporządkowani katolicy całego Imperium Rosyjskiego¹¹.

Po rozbiore Polski ziemie współczesnej Białorusi weszły w skład prawosławnej Rosji, która wprowadziła ograniczenia w działalności Kościoła katolickiego. Zabierano kościoły i przeznaczano je na cerkwie. Przy oporze ze strony ludności, usuwano księży katolickich, wprowadzając na ich miejsce prawosławnych popów. Mieszkańców tych terenów rusyfikowano i zmuszano do przechodzenia na prawosławie. Dla katolików nastał długotrwały czas nacjonalnego i religijnego ucisku¹². Tak wspominało te czasy: „Próbowano wówczas wprowadzić modlitewniki katolickie pisane cyrylicą. Krzyż przydrożny, który był zmurszały ze starości, mój teść ze swoim sąsiadem w nocy, nielegalnie, zamienili na nowy. Inaczej byłoby to niemożliwe. Nie można było pracować w święta kościelne prawosławne, za to groziła wysoka grzywna”¹³.

¹¹ Por. A. Żłutka, *Drogowskazy Wielkiej Drogi*, art. cyt.

¹² Szerzej A. Ганчар, Римско-католический костел в Беларуси (1864–1905 гг.), Гродно 2008, passim.

¹³ Wspomnienia z ziemi brzeskiej — Bronisława Predenia, <https://tadeuszczernik.wordpress.com/2011/07/26/wspomnienia-z-ziemi-brzeskiej-bronislaw-predenia/> [dostęp: 17.04.2016].

Jednocześnie na tych zgłiszczach zauważalna była dziwna wytrwałość wiernych wyznania katolickiego. Rok 1905¹⁴ nieco polepszył położenie Kościoła, lud się zbudził, „kraj pokrył się nowymi świątyniami, a uroczyste nabożeństwa i procesje świadczyły o głębokiej wierze narodu”¹⁵.

Po I wojnie światowej chrześcijanie w utworzonej sowieckiej Białorusi doświadczali ciężkich prześladowań ze strony reżimu ateistycznego. Prawie całkowicie była sparaliżowana działalność Kościoła¹⁶, wielu duchownych skazano na represje lub fizycznie zniszczono. Jadwiga Radzina w książce na temat walki z religią oraz prześladowania księży katolickich na terenach dawnego ZSRR pisała następująco: „Najbardziej »pilnowani« byli duszpa-sterze akademicy. Kto dowodził istnienia Boga, nieśmiertelności duszy, boskości Chrystusa, nierozzerwalności małżeństwa, własności prywatnej itd., był uważany za kontrrewolucjonistę i za wroga państwa. Wszystkie niemal wybitniejsze osobistości z duchowień-stwa musiały zginąć”¹⁷.

Została zamknięta większość kościołów. Nie wolno było posiadać ikon, uczestniczyć w publicznej modlitwie. Zabraniano dzieciom chodzić na katechizację, prześladowano dorosłych, usiłu-

¹⁴ Ukaz tolerancyjny cara Rosji z 1905 roku na krótko poprawił sytuację Kościoła lokalnego. Na mocy danego dokumentu unicy wraz z rodzinami przechodzili do wiary rzymsko-katolickiej.

¹⁵ L. Paluskiewicz-Horubała, *Nasze Kościoły. Diecezja Mińska*, dz. cyt., s. 121.

¹⁶ Zob. E. Borowski, *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pińskiej 1925–1939*, Drohiczyń 2000, passim.

¹⁷ J. Radzina, *Ks. Jan Wasilewski (1885–1948). Życie kapłana z Łotwy*, Lublin-Jelgava 2012, s. 23.

jących wypełniać praktyki religijne. Była prowadzona walka ideologiczna poprzez propagandę ateistyczną; uczestniczyły w tym organizacje młodzieżowe oraz prasa. Władze przyjęły długofalowy plan działań przeciwko religii i wierze katolickiej¹⁸.

Nowy rozdział w życiu Kościoła „polskiego”¹⁹ rozpoczął się po wejściu wojsk radzieckich i przyłączeniu wschodnich kresów Polski do ZSRR. Mieszkańcy tych terenów byli poddani deportacji w głąb Rosji i ateizacji; księży wywożono do łagrów; świątynie zamieniano na obiekty użyteczności publicznej, zamykano lub burzono²⁰.

Chociaż katolicyzm prześladowano i niszczone przez długi czas, ale zawsze były grupy wiernych, którzy bronili swej wiary i świątyń. Jeden z uczestników zbierania podpisów na podaniu do władz o otwarciu kościoła wezwany do urzędu do spraw Religijnych Kultów zwrócił na to uwagę, mówiąc: „Ruscy mają cerkiew, Żydzi zbierają się na modlitwę w domach prywatnych, my, katolicy, również mamy prawo modlić się”²¹. Składały się te grupy z reguły z osób w starszym wieku, szczególnie potomków Pola-

¹⁸ Por. J. Makarczyk, *Rozwój Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi w okresie postkomunistycznym*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2012, nr 37, s. 155.

¹⁹ W byłym ZSRR Kościół katolicki określano jako polski. Historycznie Polacy byli głównie katolikami rzymskimi i dlatego na terenie Rosji geografia parafii katolickich pokrywa się z geografiami przymusowego wysiedlenia Polaków, chociaż sporo było tam Niemców. Stąd dziś 80% katolików na Białorusi to Polacy.

²⁰ Por. J. Makarczyk, *Rozwój Kościoła rzymskokatolickiego*, art. cyt. Zob. Э. Я р м у с и к, Католический костел в Белоруссии в годы второй мировой войны (1939–1945), Гродно 2002, passim.

²¹ R. Dzwonkowski, *Katolicy na Białorusi wschodniej — walka o swobody religijne (1945–1991)*, <http://kresy24.pl/50527/katolicy-na-bialorusi-wschodniej-walka-o-swobody-religijne-1945-1991-2/> [dostęp: 17.04.2016].

ków, którzy w dzieciństwie lub w młodości otrzymali dobrą formację religijną. Reprezentowali oni jednak większe społeczności wiernych. Mimo braku księży katolicy zbierali się na modlitwy. Po 1956 roku księża powrócili z obozów, jednak duszpasterstwo było nadal utrudniane. Roman Dzwonkowski tak opisuje te czasy: „W pozbawionym inicjatywy i zastraszonej społeczności sowieckim katolicy i Polacy na wspomnianych terenach byli, jak się zdaje jedyną, obok baptystów, grupą ludności niedającą się zastraszyć i wykazującą się, przez kilkadziesiąt lat, energicznymi inicjatywami w sprawach religijnych. Dotyczyły one należnych ludziom praw do społecznego wyznawania wiary”²².

Rozpad Związku Radzieckiego i utworzenie niepodległego państwa białoruskiego sprawiło, że Kościół lokalny uzyskał wolność religijną. Po wznowieniu przez Stolicę Apostolską struktury kościelnej na Białorusi rozpoczął się długi proces odrodzenia wiary katolickiej na tych terenach²³. Proklamowano ustawę o równych prawach obywatelskich dla mniejszości etnicznych, weszło w życie prawo regulujące: rozdział Kościoła od państwa, wolność wyznania, włączenie Karty Praw Rodziny do dokumentów państwowych o rodzinie²⁴.

²² Por. R. Dzwonkowski, *Katolicy na Białorusi wschodniej*, art. cyt.

²³ Por. A. Hlebowicz, *Kościół w niewoli. Kościół rzymskokatolicki na Białorusi i Ukrainie po II wojnie światowej*, Warszawa 1991, s. 46.

²⁴ Por. A. Żłutka, *Drogowskazy Wielkiej Drogi*, art. cyt.

Specyfika tradycyjnej religijności małżeńsko-rodzinnej

Historyczne dzieje chrześcijaństwa na Białorusi warunkowały religijność jej mieszkańców w ciągu stuleci. Przedstawiony powyżej zarys historyczny pokazał, że na terytorium współczesnej Białorusi od wieków tworzyła się bardzo zróżnicowana struktura wyznaniowa. Mieszkali na tych ziemiach przede wszystkim prawosławni, katolicy, protestanci. Najczęściej był wyraźny podział na ludność polską, czyli katolików, i ruską, czyli prawosławnych²⁵. Religijność mieszkańców tych terenów jest uznawana za „klasyczny przykład ludowej kultury religijnej, w której łączone były elementy chrześcijaństwa z tradycyjnym systemem wierzeń i norm moralnych, opartych na mistycznej solidarności między człowiekiem i światem natury. Nie można natomiast [...] uznać jej za świadome i dojrzałe chrześcijaństwo”²⁶.

Przekazywane przez pokolenia tradycje religijne wraz ze złożonymi dziejami chrześcijaństwa na terenach współczesnej Białorusi, oraz jej ogólny rozwój polityczno-gospodarczy, kształtowały specyficzne typy rodziny. Zależało to od przynależności narodowej, wyznawanej wiary, poziomu religijności, miejsca zamieszkania, od stopnia zamożności²⁷.

²⁵ Por. *Wspomnienia z ziemi brzeskiej*, art. cyt.

²⁶ A. Grzywaczewska, *Kultura wsi poleskiej*, art. cyt.

²⁷ Por. Tamże.

Stosunki wyznaniowe

Na przełomie XIX–XX wieku największą część mieszkańców na ziemiach współczesnej Białorusi stanowili prawosławni, najczęściej z dawnych unitów, głównie rodziny chłopskie. Podobnie jak i w czasach misji ewangelizacyjnej św. Andrzeja Boboli na tych terenach byli to ludzie „zaniedbani duchowo”, którzy „często zapominali o przykazaniach Bożych. Upowszechniały się zatem »dzikie« małżeństwa, kwitły zabobony, szerzyło się pijaństwo”²⁸.

Do mniejszości katolickiej należały głównie rodziny polskiej szlachty. Religijność opartą na głębokiej wierze w tym środowisku przekazywano z pokolenia na pokolenie. Rodziny katolickie odznaczały się mocnymi tradycjami i więziami międzypokoleniowymi. Kobiety były „chronicielkami” tradycji rodzinnych i religijnych. „Wierzyć, pracować i kochać – to był ich etos, przekazywany dzieciom z pokolenia na pokolenie. Rodziny były liczne, małżeństwa trwałe, więzi rodzinne mocne. Nie było nadużywania alkoholu”²⁹.

W środowisku prawosławnym odczuwało się niechęć do katolików. Było to wynikiem propagandy ateistycznej prawie zawsze bezskutecznej w stosunku do rodzin katolickich, które nie przestawały przychodzić do kościoła. Kościół katolicki w tych czasach był ostoją duchową dla mieszkańców tych ziem. Oto jedno ze wspomnień: „Wszystkich księży naszej parafii Podwyższenia

²⁸ Por. Św. Andrzej Bobola, <http://www.zaufaj.com/prawo-kanoniczne/604-bobola.html> [dostęp: 10.05.2016].

²⁹ A. Jaroszewicz, *Juszkiewicze*, „Echa Polesia” 2012, nr 3 (35).

Krzyża Świętego [...] zapamiętałam jako gorliwych duszpasterzy i patriotów”, którzy „wnieśli bardzo wielki wkład w kształtowanie postaw religijnych i narodowych społeczności polskiej w tym czasie. Msze święte kończyły się pieśnią: »My chcemy Boga«, która w ówczesnych okolicznościach nabierała szczególnego wyrazu»³⁰.

Jednak niski poziom oświaty i analfabetyzm ludności chłopskiej, która stanowiła zdecydowaną większość mieszkańców tych terenów, sprawiły, że wśród prostych ludzi trudno było dostrzec różnice między chrześcijańskimi wyznaniem. Oprócz tego, ponad 250-letnie istnienie Kościoła unickiego na tych ziemiach sprzyjało wzajemnemu przenikaniu się prawosławia i katolicyzmu. W rodzinach obchodzono święta w bardzo podobny sposób. Zawierane związki mieszane powodowały, że niektóre święta religijne obchodzono razem³¹.

Wierzenia ludowe, życie sakramentalne, obrzędy i zwyczaje

Na przełomie XIX–XX wieku na ziemiach współczesnej Białorusi w rodzinach chrześcijańskich rozpowszechniona była wiara w Boga „Hospoda” – Stworzyciela świata i Jezusa Chrystusa, którzy w dawnych czasach w postaci staruszków chodzili po ziemi i ingerowali w sprawy ludzkie. Później „Hospoda” przeniósł się w inny świat i nawiązywał kontakt z ziemianami za pośrednictwem aniołów. W legendach przekazano, że „Hospoda” był wobec ludz-

³⁰ Por. *Wspomnienia z ziemi brzeskiej*, art. cyt.

³¹ Por. A. Grzywaczewska, *Kultura duchowa Polesia*, „Echa Polesia” 2012, nr 3 (35).

kości Bogiem, który karał człowieka z konieczności; „zsyłał na ludzi wiele łask: urodzaj na polu, dobrą pogodę, zdrowie członkom rodziny i zwierzętom w gospodarstwie, jak i choroby i klęski żywiołowe jako karę lub ostrzeżenie dla grzeszników”³².

Mieszkańcy tych ziem wierzyli w nieśmiertelność duszy, która kierowała ludzkim postępowaniem. Jeżeli życie człowieka było godziwym, to czekał na niego raj pełen wygód, przeciwnie – piekło. Specyficzne było pojmowanie grzechu. Obmów i pijaństwa trzeba było wystrzegać się tylko ze względu na karę. Kradzież traktowano nie zawsze jako równie złą. Emma Jeleńska, urodzona na tych terenach polska powieściopisarka, opisuje to następująco: „Ukraść pieniądze, wyciągnąć ze stodoły trochę żyta, dobierać się do zamkniętej komory to prawdziwa kradzież. Ale porwać kawałek żelaza albo sznura [...] schwycić przechodząc trochę owoców, posłać dziecko, aby narwało ukradkiem grochu na pańskim poletku, wreszcie wyciąć w lesie parę drzew, to są wszystko czynności wcale za złe nie poczytywane”³³.

W religijności mieszkańców tych ziem było miejsce na traktowanie krzyża i obrazów jako przedmiotów kultu. Krzyż drewniany z wizerunkiem Ukrzyżowanego stawiano na początku i na końcu wsi, na skrzyżowaniach dróg. Krzyże umieszczano na grobach zmarłych. W wigilię Trzech Króli kredą rysowano po trzy krzyżyki na drzwiach. Wierzono, że krzyż i święcona woda są naj-

³² Por. Tamże.

³³ Por. Tamże.

skuteczniejszą bronią przeciwko złu. Otaczano głęboką czcią obrazy Boga Ojca, Chrystusa i Matki Bożej. Wizerunki świętych najczęściej służyły dla ozdoby ścian. Obrazy święciło się, dlatego w domu po ich zawieszeniu „z czci i szacunku do nich nie można było gwizdać ani nosić czapki”³⁴.

Ważną rolę pełniły święta, które wyznaczały rytm życia. Rok rozpoczynało Boże Narodzenie poprzedzane Adwentem. W pierwszy dzień Świąt odświętnie ubrana ludność szła do świątyni, z której każdy starał się powrócić do domu jako pierwszy, bo to obiecywało bogaty przyszły rok. Wigilia Nowego Roku była bardzo podobna do Wigilii Bożego Narodzenia. Okres świąteczny trwał do święta Trzech Króli, czyli „Kreszczenie”, łączył się z wróżbami i kolędami. W to święto uroczyście święciło się wodę w rzekach i studniach. Później ją wykorzystywano dla obmycia noworodka, pokropienia cielątka, żeby nie były podatne na uroki. Od święta Trzech Króli do Środy Popielcowej trwał czas karnawałowy – czas zabaw, wróżb, odwiedzania znajomych. Od Środy Popielcowej był przestrzegany post, zaczynały się prace w polu. W niedzielę Wielkanocną po nabożeństwie, na którym ksiądz święcił pokarmy, gromadzono się do suto zastawionych stołów. Tego dnia każdy wypoczywał w domu z rodziną; w poniedziałek rozpoczynały się zabawy. Następnym wielkim świętem była Noc Świętojańska, w którą, według wierzeń, wzmacniała się moc czarownic. Gospodynie pilnowały, aby nie wyniesiono z domu jakie-

³⁴ Por. Tamże.

gokolwiek przedmiotu, który mógłby być później wykorzystany przez wiedźmę. O północy w lesie miał zakwitać kwiat paproci; „ten, komu udałoby się go zerwać, posiadał wszystkie skarby świata”³⁵.

Sakrament chrztu był obowiązkowym u większości mieszkańców tych terenów. Ten obrzęd był przesiąknięty wierzeniami zaczerpniętymi z pogańskich tradycji. Dziecko chrzczono jak najszybciej w cerkwi lub kościele. Później sporządzano ucztę. Moment urodzenia dziecka utrzymywano w tajemnicy, żeby zapobiec cierpieniom matki, która „odcierpieć musi bóle za wszystkie wiedzące o tem w tym czasie dusze”³⁶.

Małżeństwa zawierano najczęściej w młodym wieku. Bardzo ceniona była czystość przedmałżeńska dziewczyny. Między mówinami a ślubem przerwa trwała około tygodnia. Ślub odbywał się w niedziele lub dni świąteczne w okresie od Bożego Narodzenia do Wielkiego Postu. Wesele mogło być kilka dni później, a przed tym „młodzi małżonkowie mieszkali osobno i nie stanowili jeszcze rodziny”³⁷.

Gdy umierał na tych ziemiach człowiek, przy jego pogrzebie było dużo pogańskich zwyczajów³⁸. Podczas wynoszenia trumny z domu, stukano nią we wszystkie kąty w izbie, co miało stanowić coś w rodzaju pożegnania zmarłego z domem. Na usypanej

³⁵ Por. Tamże, s. 20–21.

³⁶ Por. Tamże, s. 22.

³⁷ Por. Tamże.

³⁸ Opisane pogańskie zwyczaje związane z pogrzebem człowieka przetrwały do dzisiejszych czasów.

z ziemi mogile stawiano krzyże. Z wiarą w życie pozagrobowe wiązał się obowiązek zapewnienia opieki zmarłej osobie także po śmierci. Dlatego nad grobami nieraz stawiano konstrukcje przypominające małe stare domki poleskie. Inną formą takiej troski o losy duszy bliskiej osoby były obchody Diedów (dwa razy w roku – wiosną i jesienią). Bliscy zmarłych szli na cmentarz z jedzeniem i wódką i urządali ucztę, podczas której wspominali zmarłych. Resztki jedzenia zostawiano na grobie, gdyż wierzono, że duszom to jest potrzebne³⁹.

Mieszkańcy tych terenów byli przekonani o istnieniu diabła, którego nazywano czort. Według ich wierzeń diabeł najczęściej przebywał na skrzyżowaniach dróg, skąd go przepędzano poprzez stawianie krzyży i kapliczek. Wielkie znaczenie miały czary oraz zajmujący się nimi czarownicy, wróżbici i znachorzy. Wyróżniano wśród nich dobrych, którzy w przekonaniu ludzi mogli leczyć, oddalać nieszczęścia, i złych⁴⁰. „Znachorką, zwaną „lepietuchą” najczęściej była stara kobieta. Niektóre z nich specjalizowały się w konkretnej dziedzinie i można było spotkać „znajuszczych” od mleka, od paraliżu, od padaczki i od wielu innych chorób, ale także od odwracania burzy, od uroków. [...] Aby ochronić zwierzęta przed działaniem złych czarownic, obsiewano okolice obory pokrzywą i makiem, wierząc, że zanim nadejdzie ranek, czarownica, żeby nie stracić mocy, musiała pozbierać wszystkie ziarnka maku,

³⁹ Por. Tamże, s. 23–24.

⁴⁰ Por. Tamże, s. 24–25.

parząc o pokrzywę ręce. Dzięki temu nie mogła wyrządzić szkód”⁴¹ – opisuje wierzenia ludowe, korzystając z licznych źródeł, Agata Grzywaczewska, znawca rodzinnych tradycji i kultury tych terenów.

Typy małżeństw i rodzin

W epoce feudalnej wśród rodzin były bardzo mocne tradycje „sielskiej abszczyzny”. Rozwój kapitalizmu stopniowo zmniejszył wagę abszczyzny. Radykalnych zmian w rodzinach dokonała Rewolucja Październikowa, później – II wojna światowa. Industrializacja powodowała wzrost migracji całych rodzin do dużych miast, przyływ specjalistów różnych narodowości w granicach powstałego Związku Radzieckiego; to sprzyjało powstaniu małżeństw mieszanych narodowościowo i religijnie⁴².

Duchowe życie i poziom religijności rodzin na ziemiach współczesnej Białorusi można zobaczyć, między innymi poddając analizie podstawowe wskaźniki ich form i typów: skład ilościowy, liczba par ślubnych i pokoleń, liczebność dzieci, pokrewieństwo. Źródła historyczne pokazują tylko ogólnie, że w XVI–XVIII w. istniały rodziny jak nuklearne, tak i wielopokoleniowe. Wśród małych rodzin, już poczynając od XIX wieku, spotykały się niepełne rodziny, najczęściej były to samotne matki, które rodziły nieślubne dzieci. To w opinii ludzi uważane było za wielką hańbę i grzech. Później tym dzieciom było bardzo ciężko w życiu, najczęściej nie

⁴¹ Tamże, s. 25.

⁴² Пор. В. Бандарчык, Г. Курылович, Беларусы. Сям’я, dz. cyt., s. 10–13.

mogły one ożenić się lub wyjść za mąż i tworzyły niepełne rodziny. Wiele było też małżeństw bezdzietnych. Dość znaczną grupę tworzyli samotni ludzie, najczęściej starsi mieszkańcy wsi. Rodziny na tych terenach w połowie XIX wieku były stosunkowo liczne, około ośmiu osób, chociaż spotykało się 16 i więcej osobowe⁴³.

Struktura rodziny zmieniła się pod koniec XIX wieku w stronę przetwarzania się wielopokoleniowych rodzin w nuklearne. Przyczynami podziału były zarówno rozwój przemysłowy i związane z tym wyjazdy zarobkowe, jak i wewnątrzrodzinne nieporozumienia, najczęściej między kobietami. Młodzi po ślubie w większości przypadków nie chcieli żyć z rodzicami i wyprowadzali się od nich, żeby być niezależnymi finansowo i socjalnie⁴⁴.

Podziały rodzin skutkowały zmniejszeniem się liczebności dzieci. Na początku XX wieku najczęściej w mieście w rodzinie było jedno–dwoje dzieci, a na wsi około trzech–czterech. Mała liczba dzieci w dużym stopniu była wynikiem ich umieralności, a nie ich nierodzeniem. W niektórych rodzinach przychodziło na świat 19 dzieci, a pozostawało przy życiu troje–czworo. O liczbie dzieci, niestety, często decydował poziom materialny rodziny, edukacja kobiet i ich zaangażowanie w życie społeczno-gospodarcze. Zmniejszenie przyrostu naturalnego współcześnie jest skutkiem sztucznego przerywania ciąży. Liczba aborcji z roku na rok rosła, a wskaźnik urodzeń spadał. Główne przyczyny tych uczynków,

⁴³ Por. Tamże, s.14–19.

⁴⁴ Por. Tamże. s. 20–21.

podawane przez kobiety, były następujące: problem mieszkaniowy, trudności materialne, zwykła niechęć posiadania dzieci, lęk o pracę⁴⁵.

Niektóre aspekty życia małżeńsko-rodzinnego mieszkańców tych ziem ukształtowane w ciągu historii naświetlają też białoruskie przysłowia. O biednym mężczyźnie, który chce założyć rodzinę, mówiło się: „Ożeniłbym się, lecz gdzie żona spać będzie?“, „Jak biednemu się żenić, tak i dzień krótki“. Następny problem dotyczył dużej liczby dzieci: „Dał Bóg dzieci, ale nie ma gdzie ich podziąć“. Przy tym trzeba zaznaczyć, że w tradycyjnej rodzinie białoruskiej dzieci uważano za szczęście, a niepłodność za karę Bożą: „Dom bez dzieci – mogiła, a z dziećmi jak na jarmarku”⁴⁶.

Forma rodziny wyznaczała typ stosunków między jej członkami. Tradycyjnie z dawnych czasów na czele rodziny stał starszy mężczyzna i odpowiadał za organizację bytu rodzinnego, moralny klimat, stosunki społeczno-gromadzkie. Gospodarz niósł materialną i moralną odpowiedzialność za całą rodzinę, zarządzał gospodarstwem i decydował o losie innych członków. To miejsce, które zajmował, wiązało się nie tylko z prawami, lecz z obowiązkami głowy rodziny. Taki porządny ze wszech miar gospodarz cieszył się szacunkiem ze strony całej rodziny. Mężczyzna w rodzinie był nie tylko gospodarzem i pracownikiem, lecz jednocze-

⁴⁵ Por. Tamże, s. 22–25.

⁴⁶ Por. T. Kanash, *Bieda i bogactwo w świetle białoruskich i polskich przysłów*, „Kultura i Społeczeństwo” 2012, nr 1, s. 222–226.

śnie zatroskanym i kochającym mężem, przy którym kobieta czuła się bezpiecznie⁴⁷.

Przykładem zachowań wobec małżonki był ojciec, który bardzo rzadko wtrącał się w sprawy rodzinne syna. Wśród kobiet w rodzinie główną rolę pełniła teściowa, która dyktowała prace szwagierkom. Nieporozumienia pomiędzy małżonkami w większości wypadków dotyczyły kwestii gospodarczych. Konfliktowe sytuacje pojawiały się wtedy, gdy były łamane więzy małżeńskie, chociaż takie przypadki zdarzały się rzadko. Zdrady żony kończyły się pobiciem przez męża, piętnowaniem społecznym i skruchą w kościele. W rodzinach szlacheckich stosunki były inne i inne zadania męża i żony⁴⁸.

W latach 20. XX wieku instytucja małżeństwa i rodziny uległa zmianom. Mężczyzna już nie miał w rodzinie takiej władzy jak wcześniej. Kobiety zaczęły się uczyć i już nie były we wszystkim uległe mężom i jego rodzicom. Praca u mężczyzn zmniejszała się, a u kobiet się zwiększała. Żeby odciążyć kobietę, zostały zorganizowane żłóbki dla dzieci. Po II wojnie światowej, w wyniku podporządkowania kraju systemowi komunistycznemu, w życiu rodziny na szerszą skalę wystąpiły zjawiska: pracy zawodowej kobiet, nagminnego oddawania dzieci do państwowych instytucji wychowawczych, migracji ludności ze wsi do miast, braku mieszkań dla młodych małżeństw, rozkładu rodziny wielopokole-

⁴⁷ Пор. В. Бандарчык, Г. Курылович, Беларусь. Сям'я, dz. cyt., s. 10–13.

⁴⁸ Пор. Тамże, s. 31–32.

niowej, niemal całkowitej zależności ekonomicznej od pracodawcy państwowego. Naciski komunistyczne, zmierzające między innymi do degradacji biologicznej i duchowej rodziny, nie osiągnęły zamierzonych skutków, chociaż przyczyniły się do osłabienia jej odporności duchowej, szczególnie w dziedzinie wierności chrześcijańskim zasadom moralnym⁴⁹.

Zdolność współczesnych rodzin chrześcijańskich do wzbogacania życia społecznego

Największy negatywny wpływ na współczesne oblicze duchowe i religijne polskich rodzin na ziemiach współczesnej Białorusi wywarły dziesięciolecia reżimu komunistycznego. Propaganda „bezbożnicza” ogołociła kilka pokoleń ludzi z wiary w Boga, w konsekwencji czego powstała pustka duchowa, utrata norm moralności i religijności. Całe pokolenia mieszkańców na tych terenach były wychowywane przez władze na zasadach zastraszenia człowieka, niszczenia życia duchowego w osobie i całym społeczeństwie. Obecnie te negatywne tendencje „bezbożnictwa” pozostawiły swój ślad w społeczeństwie, nawet w wielu osobach, przyznających się do chrześcijaństwa, do wiary katolickiej. Następstwem takiego ateistycznego wychowania jest brak w ludziach dojrzałej odpowiedzialności za więzi małżeńsko-rodzinne, szacun-

⁴⁹ Por. Tamże.

ku do życia, brak troski o należyte wychowanie dzieci, kształtowanie wartości w młodym pokoleniu⁵⁰.

Postawy wobec wiary i religijności

Wiara, która stanowi fundament i niezbędny element życia religijnego rodzin chrześcijańskich, zewnętrznie wyraża się poprzez deklarację przynależności wyznaniowej oraz praktyki sakramentalne i modlitewne. Okres prześladowań i propagandy antyreligijnej głęboko zateizował znaczną część społeczeństwa, wytworzył pustkę duchową w duszach ludzkich⁵¹. Jednocześnie w okresie od 1988 do 2014 roku, według badań socjologicznych, liczba osób na Białorusi, które wyraziły wiarę w Boga wzrosła z 15%⁵² do 65%⁵³, czyli o 4,3 razy. Wyniki badań przeprowadzonych przez Narodowe Centrum Informacji i Analiz pokazują (dalej – NCIA), że najwięcej do wiary przyznało się mieszkańców województw brzeskiego i grodzieńskiego (po 74%)⁵⁴, które przed II wojną światową należały do Polski i współcześnie graniczą z tym krajem.

Badania NCIA wykazały, że zdecydowana większość społeczeństwa (94,5%) zalicza siebie do różnych wyznań: prawosławia

⁵⁰ Por. P. Bielewicz, *Sprawozdanie Duszpasterstwa Rodzin, Archiwum Rady ds. rodziny przy Konferencji Katolickich Biskupów na Białorusi*.

⁵¹ Por. *O stanie Diecezji Pińskiej*, dok. cyt., s. 40.

⁵² Por. Л. Земляков, *Государство и церковь сквозь призму закона, „Беларуская думка” 1999, nr 5, s. 24.*

⁵³ Por. Республика Беларусь в зеркале социологии (2014 г.), *Сборник материалов социологических исследований за 2014 год, Минск 2015, s. 100.*

⁵⁴ Por. Республика Беларусь в зеркале социологии (2010–2014 гг.), dok. cyt., *passim.*

– 84% respondentów, katolicyzmu – 8,5%⁵⁵, innych – 2%. 5,5% Białorusinów nie uważa się za wyznawców żadnej religii⁵⁶. Podobne rezultaty zostały uzyskane w wyniku monitoringu przeprowadzonego w 2013 roku przez Instytut Socjologii Narodowej Akademii Nauk Białorusi⁵⁷. Narodowe Centrum Informacji i Analiz podaje, że w latach 2010–2014 z wiarą prawosławną utożsamiali się w większości mieszkańcy województw mińskiego, mohylewskiego, homelskiego i brzeskiego (90–92%), z wiarą katolicką – ludność Grodzieńszczyzny (30–36%)⁵⁸.

Cechą charakterystyczną religijnej i wyznaniowej samoidentyfikacji mieszkańców Białorusi jest to, że o wiele mniej ludzi uważa siebie za wierzących, niż przynależących do wyznań religijnych⁵⁹. Do niższego stopnia samoidentyfikacji religijnej niż wyznaniowej przyczyniło się przerwanie tradycji religijnych, brak podstawowej wiedzy o praktykach związanych z religijnym kultem, charakterystycznych dla mieszkańców przestrzeni postradzieckiej. Zostało to również potwierdzone religijnym (kultowym) zachowaniem respondentów. Większość ludności Białorusi (68% w 2014 roku) akceptuje ogólnie przyjętą tradycję świętowania niektórych świąt religijnych. Podzielają przekonania swego wyznania,

⁵⁵ Natomiast oficjalne statystyki Kościoła katolickiego na Białorusi podają liczbę katolików około 1,4 mln wiernych (czyli 15% społeczeństwa białoruskiego). Zob. Рыма-католіцкі Касцёл у Беларусі: статыстычныя даныя на 1 сакавіка 2009 г., <http://www.catholic.by/2/belarus/dioceses.html> [dostęp: 31.04.2016].

⁵⁶ Пор. Республика Беларусь в зеркале социологии (2014 г.), док. cyt.

⁵⁷ Zob. А. Шерис, Вера, стабилизирующая общество, „Беларуская думка” 2014, nr 7, s. 38.

⁵⁸ Пор. Республика Беларусь в зеркале социологии (2010–2014 гг.), док. cyt.

⁵⁹ Szerzej Вера, стабилизирующая общество, art. cyt.

ale nie biorą udziału w obrzędach i sakramentach – 12% respondentów, częściowo prowadzą życie sakramentalne oraz kultowe – 13%, a regularnie uczestniczy w nabożeństwach, odprawianiu obowiązkowych obrzędów i sakramentów – 7% Białorusinów. Wśród mieszkańców Białorusi najbardziej realizuje swoje przekonania religijne ludność województwa grodzieńskiego (około 17%)⁶⁰, czyli osoby pochodzenia polskiego.

Jednocześnie te parametry, dotyczące poziomu religijności Białorusinów, podawane przez Narodowe Centrum Informacji i Analiz, nieco różnią się od wyników badań, przeprowadzonych przez Instytut Gallupa w 2009 roku. Według tego ostatniego, Białoruś spośród 114 krajów zajmuje 10 miejsce jako kraj o najmniejszym stopniu wpływu religii na życie codzienne (dla 34% Białorusinów miała ona znaczenie, a dla 56% – nie)⁶¹.

Z analiz socjologicznych wynika, że niski poziom aktywności religijnej może być bezpośrednio związany z przeważającą liczbą prawosławnych, ponieważ katolicy (w większości pochodzenia polskiego) są wyraźnie bardziej aktywni religijnie. Twierdzące odpowiedzi na pytania, charakteryzujące formy realizacji przekonań religijnych przez prawosławnych i katolików, według państwowych urzędów są następujące:

⁶⁰ Por. Республика Беларусь в зеркале социологии (2010–2014 гг.), dok. cyt.

⁶¹ S. Crabtree, *Religiosity Highest in World's Poorest Nations*, <http://www.gallup.com/poll/142727/religiosity-highest-world-poorest-nations.aspx> [dostęp: 14.03.2016].

- „regularnie uczestniczę w nabożeństwach” – 3% prawosławnych i 12% katolików;
- „uczestniczę we wszystkich religijnych obrzędach i sakramentach” – odpowiednio 3% i 6%;
- „uczestniczę w niektórych religijnych obrzędach i sakramentach” – 10% i 14%;
- „tradycyjnie obchodzę niektóre święta religijne” – 71,5% i 57,5%;
- „podzielałam przekonania swego wyznania, lecz osobiście nie uczestniczę w obrzędach i sakramentach” – 12% prawosławnych i 11% katolików⁶².

Prawosławni, reprezentowani większością nominalną, wykazują znacznie słabsze więzi ze wspólnotami religijnymi niż katolicy czy protestanci. Wskazują na to badania przeprowadzone w 2007 roku dotyczące społecznych i kulturalnych wartości. Wiara stanowiła wartość dla 21,1% prawosławnych, 38,1% katolików i 79,6% protestantów⁶³.

Aktywność religijna (wyrażona jako częstotliwość uczęszczania do świątyni wyznaniowej) też znacznie różni się u przedstawicieli różnych wyznań chrześcijańskich. Niezależny Instytut Badań Społeczno-Ekonomicznych i Politycznych podaje, że raz

⁶² Por. Республика Беларусь в зеркале социологии (2014 г.), dok. cyt.

⁶³ Por. Н. Кацук, К методологии эмпирического исследования социокультурных стратегий верующих различных конфессий, „Социология” 2008, nr 3, s. 118.

w miesiącu i częściej odwiedzają swoją świątynię wyznaniową: protestanci – 90,9%, katolicy – 55% i prawosławni – 22%⁶⁴.

Na obecnym etapie rozwoju społeczeństwa zwiększa się liczba osób, które świadomie wybierają własną przynależność religijną. Jednocześnie utrzymuje się silna tradycja przekazywania podstawowych wartości religijnych przez rodziny w życiu poszczególnych osób i społeczeństwa jako całości. Wyniki badań Narodowego Centrum Informacji i Analiz w latach 2010–2014 wskazują na zależność postaw religijnych respondentów od wychowania rodzinnego. Częściej wierzą w Boga ci respondenci, których rodzice są (byli) również wierzącymi, niż ci, których rodzice są (byli) niewierzący (około 80% i 20%)⁶⁵.

Dane badań socjologicznych oraz monitoringów statystycznych podają, że najbardziej intensywny wzrost religijności zaobserwowano na Białorusi od 1988 do 1996 roku. Od 1996 do 2005 roku tempo wzrostu wszystkich wspólnot religijnych znacząco się zmniejszyło, a od 2006 roku stopniowo się powiększa⁶⁶. Religijność ludności a liczba wspólnot religijnych różnią się w planie regionalnym, co jest związane z historycznie nierównomiernym rozwojem zachodnich i wschodnich regionów Białorusi w pierwszej połowie XX wieku. Ogólnie rzecz biorąc, można zauważyć wyraź-

⁶⁴ Пор. Религиозность и мораль белорусов, Исследование НИСЭПИ 2010, <http://www.iiseps.org/analitica/143> [dostęp: 14.03.2016].

⁶⁵ Пор. Республика Беларусь в зеркале социологии (2010–2014 гг.), док. сут.

⁶⁶ Пор. Справка об этноконфессиональной ситуации в Республике Беларусь и сотрудничестве с соотечественниками за рубежом в 2013 году, <http://forb.by/node/406> [dostęp: 14.03.2016].

ne profile wyznaniowe województw: grodzieńskiego (prawosławno-katolicki) i brzeskiego (prawosławno-protestancki)⁶⁷.

Kościół katolicki na Białorusi jest wyznaniem mniejszościowym i działa w środowisku wielowyznaniowym, przy dominacji prawosławia. Jednocześnie od czasu uzyskania względnej wolności religijnej liczba osób ochrzczonych w wierze katolickiej stale wzrasta⁶⁸. W rodzinach chrześcijańskich dzieci najczęściej są chrzczone w krótkim czasie po urodzeniu, a rodzice oraz chrzestni mają obowiązek uczestniczenia w obowiązkowych katechezach przedchrzcielnych i często wykazują szczerze zainteresowanie nauczaniem Kościoła katolickiego dotyczącym kwestii małżeńsko-rodzinych⁶⁹.

We wspólnotach rodzinnych, nawiązując do tradycji przodków, bardzo często korzysta się z sakramentaliów (zwłaszcza z okazji świąt, w których są przewidziane poświęcenia) oraz form pobożności ludowej. W rodzinach katolickich praktykuje się: Anioł Pański, Różaniec, Koronkę do Miłosierdzia Bożego, Godzinki o Najświętszej Maryi Pannie, Gorzkie żale, Drogę krzyżową, Nabożeństwo do Najświętszego Serca Pana Jezusa, Pierwsze Piątki Miesiąca, Nabożeństwo do Najświętszej Maryi Panny, Pierwsze Soboty Miesiąca⁷⁰.

⁶⁷ Пор. Узровень рэлігійнасці ў Беларусі па рэгіёнах: інфаграфіка Крыніца.INFO, <http://krynica.info/be/2014/07/09/uzroven-rehligijjnasci-d1-9e-belarusi-pa-rehlijonakh-infagrafika-krynica-info/> [dostęp: 14.03.2016].

⁶⁸ Пор. *Universalis Ecclesiae Annuus Census*, dok. cyt.

⁶⁹ Пор. *O stanie Diecezji Pińskiej*, dok. cyt., s. 11–12.

⁷⁰ Пор. Тамże, s. 10–11.

Jednocześnie w większości rodzin bez mocnych tradycji chrześcijańskich (przeważnie mieszanych wyznaniowo), jak stwierdzają duszpasterze, często zaniedbuje się modlitewny kontakt z Bogiem. W wielu domach miejsce modlitwy zajmuje oglądanie telewizora, gry komputerowe oraz wirtualny kontakt w sieciach społecznych. Jeden z duszpasterzy z okazji obchodzonego na Białorusi Roku Modlitwy zauważa: „Człowiek bardzo często mówi, że nie ma czasu, aby się pomodlić, bo są różne obowiązki i zadania, które na tyle go pochłaniają, że na wszystko inne brakuje sił i chwili, w tym i na modlitwę [...] a rodzina ma pamiętać, że jest rodziną nie tylko podczas uroczystości rodzinnych, albo również podczas śniadania, czy obiadu, także w sprawach wiary i na modlitwie”⁷¹.

Biskup Antoni Dziemianko naucza wiernych: „Bóg przychodzi do tych, którzy Go przyjmują z wiarą. [...] Przewodnikami dla nas na drogach wiary byli i są: rodzice, dziadkowie, rodzeństwo, sąsiedzi i koledzy w pracy, wszyscy ci, którzy nas zachęcali i zachęcają słowem i przykładem do wiary mocnej, ufnej, żarliwej i bezgranicznej. Bóg obdarza człowieka łaską wiary wtedy, kiedy on otwiera dla Niego swe serce i wyciąga do Niego swe modlitewne dłonie. [...] To czas spotkania z Nim w świątyni [...] poprzez sakramenty święte, zwłaszcza w sakramencie pokuty, Eucharystii, w codziennej modlitwie, w każdej rodzinie [...], w każdym czło-

⁷¹ Por. 2014 – Rokiem Modlitwy w Kościele na Białorusi, <http://catholic.by/2/pl/news/home/belarus/34-belarus/102227-rok-modlitwy.html> [dostęp: 15.05.2016].

wieku”⁷². Problem praktykowania wiary i jej przekazywania w rodzinach zamieszkujących tereny współczesnej Białorusi jest bardzo aktualny. Po entuzjazmie lat 90. minionego stulecia w ludziach pojawiło się zmęczenie i lęk przed obliczem złożonych wyzwań współczesności⁷³.

Moralność małżeńsko-rodzinna

Institucja małżeństwa i rodziny na Białorusi za czasów panowania reżimu ateistycznego została bardzo zniszczona; większość związków małżeńskich jest niesakramentalnych i z nich ponad połowa rozpada się⁷⁴. Problem jest w tym, uważa Biskup Antoni Dziemianko, Przewodniczący Rady do Spraw Rodziny przy Konferencji Katolickich Biskupów na Białorusi, że większość ludzi nie uważa małżeństwa za związek nierozzerwalny, który ma trwać przez całe życie, i dlatego coraz rzadziej mężczyzna i kobieta chcą zawierać przymierze sakramentalne, a wybierają inne formy życia wspólnego. Młodzi coraz bardziej naśladują zachodni model życia konsumpcyjnego. Chociaż są jeszcze młode pary małżeńskie, które biorą ślub w kościele, ponieważ tradycyjny model rodziny został przekazany im przez rodziców i dziadków. Cechą charakterystycz-

⁷² Życzenia Księdza Biskupa Antoniego Dziemianko dla wiernych Diecezji pińskiej na Święta Bożego Narodzenia i na Nowy 2013 Rok, <http://catholic.by/2/pl/news/home/belarus/34-belarus/102163-christmas.html> [dostęp: 18.05.2016].

⁷³ Por. List pasterski Konferencji Biskupów Katolickich na Białorusi na Rok Wiary, <http://catholic.by/2/pl/news/home/belarus/34-belarus/102125-god-wiery.html> [dostęp: 18.05.2016].

⁷⁴ Пор. Епископ Антоний Демьянко, Душпаствярство сямей, dok. cyt.

ną życia rodzinnego na terenie Białorusi są dziś małżeństwa mieszane⁷⁵.

W społeczeństwie białoruskim rośnie tolerancja opinii publicznej wobec nietradycyjnych form rodziny (dotyczy to przede wszystkim współżycia mężczyzny i kobiety). Jednak większość kobiet i mężczyzn w praktyce (ponad 50%) oraz w ocenach (90%) preferuje tradycyjną formę zarejestrowanego małżeństwa (co najmniej w urzędzie stanu cywilnego)⁷⁶.

W rankingu krajów pod względem rozwodów sporządzonym przez ONZ w 2011 roku Białoruś zajęła drugie miejsce na świecie (wskaźnik rozwodów wynosi 4,1 na tysiąc mieszkańców lub 68%) po Rosji, w której odnotowano 4,7 rozwodów na tysiąc mieszkańców. Wśród regionów, najwyższą liczbę rozwodów zarejestrowano w Mińsku – 4,5 na tysiąc mieszkańców, najniższą – w województwach brzeskim i grodzieńskim – 2,3 i 2,4 na tysiąc mieszkańców (w których mieszka najwięcej Polaków). To zjawisko specjaliści tłumaczą jako wynik tradycji kulturowych i religijnych⁷⁷.

⁷⁵ Пор. Біскуп Антоні Дзяў'янка на святкаванні залатога юбілею сужэнства ў Дзераўной: «Моцныя сем'і – каштоўнасць не толькі для Касцёла, але і для грамадства», <http://catholic.by/2/home/news/belarus/pinsk/125505-dzeraunaja.html> [dostęp: 25.05.2016].

⁷⁶ Пор. И. Андреева, Е. Прилепко, Социокультурные процессы в современной белорусской семье, http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/115311/1/sotsiologicheskaya_nauka_i_obrazovanie_p.36-37.pdf [dostęp: 08.03.2016].

⁷⁷ Пор. Е. Антипова, Тенденции разводимости населения Республики Беларусь, Демоскоп Weekly, 2015, nr 649–650, <http://demoscope.ru/weekly/2015/0649/analit02.php> [dostęp: 25.05.2016].

W statystykach światowych, między innymi Williama Roberta Johnstona, Białoruś, podobnie jak w przypadku rozwodów, ma jeden z najwyższych w świecie poziomów aborcji⁷⁸. Według oficjalnych danych Ministerstwa Zdrowia Republiki Białorusi w ciągu 20 lat suwerennej historii tego kraju (w latach 1990–2010) liczba aborcji stanowiła około 2,7 miliona istnień ludzkich⁷⁹. Próby na poziomie prawnym, aby ograniczyć aborcję, podejmują na Białorusi przedstawiciele związków wyznaniowych. Ale o całkowitym zakazie aborcji mowy na razie nie ma. Najczęściej analitycy i badacze zjawiska aborcji na Białorusi potwierdzają wysoki jej poziom⁸⁰, który w większości tłumaczy się skutkami epoki minionego systemu komunistycznego⁸¹.

⁷⁸ Szerzej R. Johnston, *Abortion statistics and other data*, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/#> [dostęp: 29.03.2016]; Summary of Reported Abortions Worldwide, through August 2015, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/wrjp3314.html> [dostęp: 29.03.2016]; Percentage of Pregnancies Aborted by Country, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/wrjp335pd.html> [dostęp: 29.03.2016]; Historical abortion statistics, Belarus, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/ab-belarus.html> [dostęp: 29.03.2016]; Belarus: abortions and live births by oblast, 2003–2010, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/belarus/ab-belarusr.html>, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/belarus/ab-belarusr2.html> [dostęp: 29.03.2016].

⁷⁹ Рог. Здравоохранение в Республике Беларусь, Официальный статистический сборник за 2012 г., Минск 2013, s. 224–227; «Тема дня»: Аборт, http://ont.by/news/our_news/0081624?page=6554 [dostęp: 29.03.2016]; Статистика Министерства Здравоохранения Республики Беларусь, <http://rebenok.by/inf/state/702-statistika-ministerstva-zdravoo-khraneniya-respubliki-belarus.html> [dostęp: 29.03.2016].

⁸⁰ Dane ogólnokrajowego badania socjologicznego (przeprowadzonego w 2003 roku przez biuro socjologiczne „Badania socjologiczne i ekologiczne”) wykazały, że 31% respondentów planuje powiększenie się rodziny poprzez rodzenie dzieci, 53% — nie planuje, 16% — nie wiedzą. Z tego wynika, według badaczy,

Nie patrząc na istnienie tych negatywnych zjawisk i problemów, zauważa się jednak w środowisku ludzi wierzących wzrost samoświadomości chrześcijańskiej, szczerą pragnienie praktykowania przykazań Bożych i kościelnych, korzystania z katechizacji i sakramentów świętych⁸². Dodać trzeba, że ludzie na tych terenach w większości byli wychowywani bez Boga, bez wartości ludzkich, chrześcijańskich; byli przez wiele dziesiątków lat „odczłowieczani”. Dlatego Biskup Antoni Dziemianko, Przewodniczący Rady do Spraw Rodziny przy Konferencji Katolickich Biskupów na Białorusi, niestrudzenie nawołuje wspólnoty rodzinne do pogłębiania życia duchowego i religijnego oraz do apostołskiego zapędu, mówiąc: „Jesteście praktykującymi katolikami, często modlicie się i chodzicie do kościoła, ale wielu z Was niewiele rozmawia na temat wiary z rodziną, przyjaciółmi, sąsiadami i kolegami”⁸³.

aktualność problemu przerwania niechcianej ciąży. Większość badanych — 72% — uważa, że odpowiedzialność za przerwanie niechcianej ciąży leży na obojgu partnerach, 9% respondentów — składa tę winę na kobietę, a 19% — na mężczyznę. Por. E. Борковская, Н. Курилович, Планирование семьи, половое воспитание и проблема аборта в зеркале общественного мнения, s. 131–156 в: Демографическая ситуация и репродуктивные права в Беларуси, Минск 2002.

⁸¹ Zob. P. Borowska, *Abortion In Belarus*, <http://belarusdigest.com/story/abortion-belarus-14722> [dostęp: 29.03.2016].

⁸² Por. *O stanie Diecezji Pińskiej*, dok. cyt., s. 6.

⁸³ Por. Z okazji rozpoczęcia Roku Wiary bp Antoni Dziemianko gościł w Homlu, <http://catholic.by/2/pl/news/home/belarus/34-belarus/102142-2012-10-16-20-26-39.html>, aktualizowane 15.10.2012, [dostęp: 25.05.2015].

Zakończenie

Stale zmieniający się świat nastawiony jest na negowanie tradycyjnego modelu życia małżeńsko-rodzinnego. Jednak w każdym społeczeństwie, w danym etapie jego rozwoju historycznego są wartości, które pozwalają na utrzymanie porządku społecznego, uregulowanie stosunków społecznych. Na pewno nie mogą one być akceptowane przez wszystkich członków społeczeństwa, ale dlatego że są one przyjmowane przez większość, mogą uchodzić za wytyczne normatywnych wartości. Oznacza to, że fundamentalnie ważnym jest budowanie oraz strzeżenie tożsamości małżeńsko-rodzinnnej w oparciu o tradycję oraz kulturę. Dziś istnieje realne zagrożenie dla tradycyjnie akceptowanych przez polskie rodziny na Białorusi wartości moralnych⁸⁴. Proponowane, a wręcz narzucane przez współczesny świat nowe wartości, które nie są historycznie i kulturowo tradycyjne dla słowiańskiego charakteru mieszkańców Białorusi, powinny być poddawane krytycznej analizie. Historycznie uformowana wielowyznaniowość jest cechą Białorusi również z powodu sytuacji geopolitycznej kraju. Białoruscy socjologowie w ciągu ostatnich lat odrodzenia życia duchowo-religijnego

⁸⁴ Пор. Е. Григорович, А. Климович, Проблема идентичности в условиях социокультурных альтернатив, ред. Я. Яскевич, сборник научных трудов кафедр социально-гуманитарных наук «Системная трансформация общества: инновации и традиции», Брест 2015, s. 23–27.

w kraju, zauważyli, że różne wyznania religijne mogą zaspokoić potrzeby wielowyznaniowego społeczeństwa białoruskiego⁸⁵.

Niektórzy socjologowie stwierdzają, że w obecnych trudnych warunkach konieczne jest, aby wiele osób udało się do świątyni⁸⁶, żeby zachować swoją nacjonalną tożsamość, kulturę narodową, tradycję i wartości moralno-duchowe. Wydaje się, że tylko zachowując wiarę – duchowy fundament narodu, podstawę tożsamości narodowej – Polacy będą w stanie wytrzymać i przetrwać w trudnym czasie łamania stereotypów, ideologicznego i informacyjnego nacisku. Sondaże opinii publicznej wskazują na to, że w społeczeństwie białoruskim dzisiaj jest dość wysoki poziom oczekiwań w odniesieniu do religii, przede wszystkim jako siły integrującej społeczeństwo oraz jako nośnika moralności publicznej⁸⁷.

⁸⁵ Пор. Проблема идентичности в условиях социокультурных альтернатив, art. cyt., s. 23–27.

⁸⁶ Пор. И. Котляров, Что помогает выжить в сложные моменты: социологический анализ, w: материалы VII Международной научной конференции, Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы, ред. В. Кириенко, Гомель 2011, s. 11–13.

⁸⁷ Пор. В. Кириенко Социальное самочувствие населения как следствие и фактор модернизации менталитета, w: материалы VII Междунар. науч. конф., Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы, ред. В. Кириенко, Гомель 2011, s. 21–28.

Bibliografia:

Źródła polskojęzyczne:

Bielewicz P., *Sprawozdanie Duszpasterstwa Rodzin*, Archiwum Rady ds. rodziny przy Konferencji Katolickich Biskupów na Białorusi, 6 s.

Borowski E., *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pińskiej 1925–1939*, Drohiczyn 2000, 211 s.

Grzywaczewska A., *Kultura duchowa Polesia*, „Echa Polesia” 2012, nr 3 (35).

Grzywaczewska A., *Kultura wsi poleskiej na przełomie XIX i XX wieku*, http://historia.urszulina.net/index.php?option=com_content&view=article&id=51&Itemid=65 [dostęp: 14.03.2016].

Jaroszewicz A., *Juszkiewiczze*, „Echa Polesia” 2012, nr 3 (35).

Makarczyk J., *Rozwój Kocioła rzymskokatolickiego na Białorusi w okresie postkomunistycznym*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2012, nr 37.

Radzina J., *Ks. Jan Wasilewski (1885–1948). Życie kapłana z Łotwy*, Lublin-Jelgava 2012, 242 s.

Św. Andrzej Bobola, <http://www.zaufaj.com/prawo-kanoniczne/604-bobola.html> [dostęp: 31.03.2016].

Wspomnienia z ziemi brzeskiej – Bronisława Predenia, <https://tadeuszczerwik.wordpress.com/2011/07/26/wspomnienia-z-ziemi-brzeskiej-bronislawa-predenia/> [dostęp: 15.03.2016].

Żłutka A., *Drogowskazy Wielkiej Drogi*, „Nasza Wiara” 2001, nr 1(14).

Źródła rosyjskojęzyczne:

Андреева И., Прилепко Е., Социокультурные процессы в современной белорусской семье, http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/115311/1/sotsiologicheskaya_nauka_i_obrazovanie_p.36-37.pdf [dostęp: 08.03.2016].

Антипова Е., Тенденции разводимости населения Республики Беларусь, Демоскоп Weekly, 2015, № 649–650, <http://demoscope.ru/weekly/2015/0649/analit02.php> [dostęp: 25.05.2016].

Борковская Е., Курилович Н., Планирование семьи, половое воспитание и проблема аборта в зеркале общественного мнения, в: Демографическая ситуация и репродуктивные права в Беларуси, Минск 2002, 176 с.

Ганчар А., Римско-католический костел в Беларуси (1864–1905 гг.), Гродно 2008, 276 с.

Григорович Е., Климович А., Проблема идентичности в условиях социокультурных альтернатив, ред. Я. Яскевич, Сборник научных трудов кафедр социально-гуманитарных наук „Системная трансформация общества: инновации и традиции”, Брест 2015, 133 с.

Здравоохранение в Республике Беларусь, Официальный статистический сборник за 2012 г., Минск 2013, 284 с.

Земляков Л., Государство и церковь сквозь призму закона, „Беларуская думка” 1999, № 5.

Кацук Н., К методологии эмпирического исследования социокультурных стратегий верующих различных конфессий, „Социология” 2008, № 3.

Кириенко В., Социальное самочувствие населения как следствие и фактор модернизации менталитета, в: материалы VII Международной научной конференции, Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы, ред. В. Кириенко, Гомель 2011, 240 с.

Котляров И., Что помогает выжить в сложные моменты: социологический анализ, в: материалы VII Международной научной конференции, Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы, ред. В. Кириенко, Гомель 2011, 240 с.

Религиозность и мораль белорусов, Исследование НИСЭПИ, 2010, <http://www.iisepts.org/analitica/143> [dostęp: 14.03.2016].

Республика Беларусь в зеркале социологии (2010–2014 гг.), Сборники материалов социологических исследований за 2010–2014 годы, Минск 2011–2015.

Республика Беларусь в зеркале социологии (2014 г.), Сборник материалов социологических исследований за 2014 год, Минск 2015, 124 с.

Справка об этноконфессиональной ситуации в Республике Беларусь и сотрудничестве с соотечественниками за рубежом в 2013 году, <http://forb.by/node/406> [доступ: 14.03.2016].

Статистика Министерства Здравоохранения Республики Беларусь, <http://rebenok.by/inf/state/702-statistika-ministerstva-zdravookhraneniya-respubliki-belarus.html> [доступ: 29.03.2016].

Тема дня: Аборты, http://ont.by/news/our_news/0081624?page=6554 [доступ: 29.03.2016].

Шерис А., Вера, стабилизирующая общество, „Беларуская думка” 2014, № 7.

Źródła białoruskojęzyczne:

Бандарчык В., Курыловіч Г., Беларусы. Сям’я, т. 5, Мінск 2001, 375 с.

Біскуп Антоні Дзям’янка на святкаванні залатога юбілею сужэнства ў Дзераўной: «Моцныя сем’і – каштоўнасць не толькі для Касцёла, але і для грамадства», <http://catholic.by/2/home/news/belarus/pinsk/125505-dzeraunaja.html> [доступ: 20.03.2016].

Рэлігія і царква на Беларусі, Энцыклапедычны даведнік, Мінск 2001, 368 с.

Рыма-каталіцкі Касцёл у Беларусі: статыстычныя даныя на 1 сакавіка 2009 г., <http://www.catholic.by/2/belarus/dioceses.html> [доступ: 31.04.2016].

Узровень рэлігійнасці ў Беларусі па рэгіёнах: інфаграфіка Крыніца.INFO, <http://krynica.info/be/2014/07/09/uzroven-rehligijjnasci-dl-9e-belarusi-pa-rehgijjonakh-infagrafika-krynica-info/> [dostęp: 14.03.2016].

Чаропка В., Імя ў летапісе, Мінск 2003, 559 с.

Чаропка В., Уладары Вялікага княства, Мінск 2002, 638 с.

Źródła angielskojęzyczne:

Borowska P., *Abortion In Belarus*, <http://belarusdigest.com/story/abortion-belarus-14722> [dostęp: 29.03.2016].

Crabtree S., *Religiosity Highest in World's Poorest Nations*, <http://www.gallup.com/poll/142727/religiosity-highest-world-poorest-nations.aspx> [dostęp: 14.03.2016].

Johnston R., *Abortion statistics and other data*, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/#> [dostęp: 29.03.2016].

Johnston R., *Belarus: abortions and live births by oblast, 2003–2010*, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/belarus/ab-belarusr.html>, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/belarus/ab-belarusr2.html> [dostęp: 29.03.2016].

Johnston R., *Historical abortion statistics Belarus*, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/ab-belarus.html> [dostęp: 29.03.2016].

Johnston R., *Percentage of Pregnancies Aborted by Country*, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/wrjp335pd.html> [dostęp: 29.03.2016].

Summary of Reported Abortions Worldwide, through August 2015, <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/wrjp3314.html> [dostęp: 29.03.2016].

Streszczenie

Niniejszy artykuł stanowi analizę religijno-moralnej sytuacji polskich rodzin na Białorusi od początków chrześcijaństwa na tych ziemiach. Została ona przeprowadzona w oparciu o katolicki model małżeńsko-rodzinny, uwzględniając religijno-historyczne uwarunkowania życia rodzinnego Polaków na terytorium współczesnej Białorusi. W refleksjach dotyczących podjętych zagadnień omówiono trudne dzieje Kościoła katolickiego oraz tradycje kulturowo-religijne polskich rodzin ściśle związane z Kościołem. Przedstawiono ich współczesny poziom religijno-moralny.

Słowa kluczowe: religijno-moralna sytuacja, polskie rodziny na Białorusi, historyczne dzieje chrześcijaństwa, reżim komunistyczny, tradycyjna religijność małżeńsko-rodzinna, tradycje ludowe

Summary

This article is an analysis of the religious and moral situation of Polish families in Belarus since the beginning of Christianity in these lands. It was carried out based on the Catholic model of marriage and family, taking into account the religious and historical conditions of family life of Poles on the territory of modern Belarus. The reflections made on the issues discussed difficult history of the Catholic Church and the traditions of cultural and religious

Polish families closely associated with the Church. These reflections presented their contemporary religious and moral level.

Keywords: religious and moral situation, Polish families in Belarus, historical story of Christianity, communist regime, traditional religious marriage and family, folk traditions

Volha Yakimenka (Olga Jakimienko), studentka studiów doktorskich „Nauki o rodzinie” na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego. Pracuje w Kurii Diecezjalnej, Diecezjalnym Duszpasterstwie Rodzin i Diecezjalnym Wydawnictwie w Diecezji Pińskiej w Pińsku na Białorusi. Od kilku już lat przygotowuje do druku:

- Agendę Biblijną z Ewangelią na każdy dzień w języku białoruskim;
- cotygodniową gazetę parafialną Parafii Katedralnej w Pińsku „Dobrze, że jesteś”,
- we współpracy z diecezjalnym duszpasterzem rodzin opracowała i wydała drukiem modlitewnik dla Diecezji Pińskiej w języku białoruskim i polskim;
- przygotowała materiał do książki w języku białoruskim „Не бойцеся любові!” (Myśli św. Jana Pawła II o rodzinie).